

Σκέψη και “ονειροπόληση της μητέρας”

Η δραστηριότητα της σκέψης ήταν στην προέλευσή της, διαδικασία εκτόνωσης της ψυχής, από υπερχειλισμα ερεθισμάτων.

Ο Bion εμπνεόμενος από το άρθρο του Freud του 1911, “Διατυπώσεις για τις δύο αρχές λειτουργίας του ψυχισμού”, παραθέτει τις ιδέες του σχετικά με την έννοια της αντοχής στην ματαίωση (στέρηση), ως βασικό στοιχείο για τη διαδικασία της σκέψης.

Εάν ο Freud, στο εν λόγω κείμενό του μιλά για την προοδευτική επικράτηση της αρχής της πραγματικότητας επί της αρχής της ευχαρίστησης, ο Bion μεταφέρει το κέντρο βάρους στην περιοχή της ματαίωσης.

Γράφει: “ αν και είναι δύσκολο, να διεισδύσει κανείς στο πνεύμα του ενήλικα κατά την ανάλυση, είναι ακόμα πιο δύσκολο να προσπαθήσει να διεισδύσει στο πνεύμα του βρέφους.” Ήδη, από την αρχή της ζωής του το βρέφος έχοντας κάποια επαφή με την πραγματικότητα αντιδρά και δρα, δίνοντας στη μητέρα του συναισθήματα, που δεν τα θέλει ή που θέλει να τα βρει σε εκείνη. Εσωτερικεύει τις καλές επαναλαμβανόμενες εμπειρίες της σχέσης τους. Η προβλητική ταύτιση είναι ο πρώτος τρόπος σχέσης και επικοινωνίας ανάμεσα στη μητέρα και το μωρό της. Εκείνο προβάλλει τις ακατέργαστες συγκινήσεις του εντός του μαστού, που είναι η πρώτη αναπαράσταση που έχει για τη μητέρα του. Ο Bion γράφει: “υπάρχει στην πραγματικότητα ένας ψυχοσωματικός μαστός και στο βρέφος, ο οποίος αντιστοιχεί σε αυτόν το μαστό, ένας τροφικός ψυχοσωματικός δίαυλος. Ο μαστός αυτός είναι αντικείμενο, το οποίο το βρέφος χρειάζεται, για να αποθηκεύσει το γάλα και τα καλά εσωτερικά αντικείμενα” (1979, p. 50). Κατά την Έλσα Κιτσίκη, ο Bion αποδίδει στο βρέφος, όχι τη συνείδηση αυτής της ανάγκης, αλλά “αντίθετα, τη συνείδηση μιας μή ικανοποιημένης ανάγκης”. Το βρέφος αισθάνεται στερημένο. Τίθεται το ερώτημα: υπάρχει σε εκείνο αρκετή ικανότητα ώστε να υποφέρει την ματαίωση;

Ο Βιον θεωρεί την αντοχή στην ματαίωση, ως έμφυτο παράγοντα στον άνθρωπο, στοιχείο σημαντικό στη διαδικασία της διαμόρφωσης και της *ικανότητας του σκέπτεσθαι*. Η ικανότητα διαμόρφωσης σκέψεων εξαρτάται από την ικανότητα που έχει το παιδί να αντέχει την ματαίωση. Σε αυτή την περίπτωση, ο κακός μαστός γίνεται σκέψη και δημιουργείται ως “συσκευή σκέψεως”. Αντίθετα, η μη αντοχή στην ματαίωση το οδηγεί στην αποφυγή της, αντί να την *μετατρέψει*. Αυτό που θα έπρεπε να μεταβληθεί σε σκέψη γίνεται κακό αντικείμενο, το οποίο δεν διακρίνεται από “αντικείμενο εντός” και το βρέφος προσπαθεί να το εξωθήσει.

Ποιό είναι το πεπρωμένο αυτού του υλικού; Στην καλύτερη περίπτωση εξωθείται στον πραγματικό εξωτερικό μαστό ο οποίος τροφοδοτεί. Όταν η μητέρα που το θηλάζει και αντιλαμβάνεται αυτή την ανάγκη του παιδιού της, λειτουργεί ως περιέχον αισθήσεων του βρέφους, μετατρέποντας την πείνα σε ευχαρίστηση, την μοναξιά σε συντροφικότητα, τον φόβο θανάτου σε ασφάλεια. Εάν η προβολή δεν γίνεται αποδεκτή από την μητέρα, το παιδάκι έχει την εντύπωση, ότι το αίσθημα θανάτου που έχει απογυμνώνεται από κάθε νόημα, που θα μπορούσε να έχει. Τότε ενδοβάλλει πάλι, όχι το φόβο του θανάτου που γίνεται ανεκτός, αλλά έναν φόβο χωρίς όνομα. Την ικανότητα αυτή της μητέρας να δέχεται τις προβλητικές ανάγκες του βρέφους της, ο Βιον ονομάζει **ικανότητα ονειροπόλησης**. Η ικανότητα ονειροπόλησης της μητέρας είναι πνευματική κατάσταση δεκτικότητας σε κάθε αντικείμενο, το οποίο προέρχεται από το αντικείμενο αγάπης, κατάσταση πνευματική, ικανή να δεχθεί τις προβλητικές ταυτίσεις του βρέφους, είτε τις αισθάνεται ως καλές, είτε ως κακές.

Εάν η ονειροπόληση είναι η ψυχολογική πηγή που τροφοδοτεί τις ανάγκες αγάπης και κατανόησης του βρέφους, ποιό θα ήταν το ψυχολογικό όργανο υποδοχής που θα επέτρεπε στο βρέφος να επωφεληθεί από την ονειροπόληση; Ποιοι είναι οι *παράγοντες* αυτής της λειτουργίας που αναφέρονται στην ικανότητα ονειροπόλησης της μητέρας;

Εάν η μητέρα δεν είναι ικανή να διαθέσει την ονειροπόλησή της, εάν η ονειροπόληση που διατίθεται δεν συνοδεύεται από την αγάπη για το παιδί ή για τον πατέρα, αυτό το βίωμα θα διαπεράσει το βρέφος, ακόμη και στην

περίπτωση που κάτι τέτοιο παραμένει ακατανόητο. Η ψυχική ποιότητα θα μεταδοθεί μέσα από τα κανάλια της επικοινωνίας που δημιουργούν συνδέσμους μεταξύ τους. Η φύση της ψυχικής μητρικής ποιότητας και η επίδραση που έχει στη ψυχική ποιότητα του βρέφους θα αποτελέσει τη συγκινησιακή εμπειρία, σε σχέση με την ανάπτυξη του ζεύγους μητέρας-παιδιού.

Προερχόμενος από την Klein, όπως ο Bion, ο Winnicott, από διαφορετική οπτική-θεωρητική θέση από τον Bion και σε πλαίσιο συγχρονικότητας, περιέγραψε τη **μητρική λειτουργία**, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο η μητέρα φροντίζει το παιδί της, και τον **αντικατοπτρικό ρόλο της** και γράφει: “Τι βλέπει το βρέφος όταν κοιτάζει το πρόσωπο της μητέρας; Θεωρώ ότι, κανονικά, εκείνο που βλέπει είναι ο εαυτός του. Με άλλα λόγια, η μητέρα κοιτάζει το βρέφος και αυτό το οποίο το πρόσωπό της εκφράζει είναι σε άμεση σχέση με αυτό το οποίο βλέπει. Αν το βρέφος δεν μπορεί να δεχθεί σε επιστροφή αυτό το οποίο δίνει, κοιτάζει τη μητέρα του, αλλά δεν βλέπει τον εαυτό του. Το πρόσωπο της μητέρας δεν γίνεται καθρέφτης. Έτσι η αντίληψη παίρνει τη θέση της μη αντίληψης”¹ (J.R., p. 155). Εισπράττει λοιπόν, όχι ψυχική ποιότητα αλλά, αδιέργαστη αντίληψη, κάτι σαν πράγμα. Σε αυτή την περίπτωση η σκέψη δεν επωάζεται.

Από τον Bion και τον Winnicott εμπνέεται ο A. Green, και μέσα από μία προσωπική του εμπειρία συνθέτει την εικόνα που περιέγραψε, ως “**νεκρή μητέρα**”, την απουσία του μητρικού ρόλου εκ μέρους της μητέρας, απορροφημένης σε πένθος, που δεν μπορεί να επεξεργαστεί. Η ονομαζόμενη ψυχικά νεκρή μητέρα, στέλνει ένα παράδοξο μήνυμα στο παιδί της, φροντίζοντάς το μεν, ενώ ψυχικά είναι απύσχα, - απουσία που δεν είναι καν αναπαραστάσιμη από το βρέφος- και που το καθιστά ανίκανο να βιώσει τα συναισθήματά του, και να δώσει νόημα σε αυτό που του συμβαίνει.

Οι τρεις ψυχαναλυτές, ασφαλώς δεν ταυτίζονται ως προς την θεωρητικοποίηση της μητρικής λειτουργίας. Ωστόσο αναδεικνύουν μέσα από τις δικές τους διατυπώσεις και εμπειρίες, την διάσταση της μητρικής απουσίας

¹ D. Winnicott, (1971). Το παιδί, το παιχνίδι και η πραγματικότητα, σελ. 194-195, Αθήνα: Καστανιώτης.

και της καταστροφικής επίδρασης που μπορεί να έχει στην ψυχοσωματική ανάπτυξη του παιδιού.

Η σκέψη του Bion έχει σημαντική απήχηση στους μεταγενέστερους ψυχαναλυτές και στην εξέλιξη της ψυχαναλυτικής θεωρίας και θεραπείας.

Η Έλσα Κιτσίκη στο βιβλίο για τον Bion σκιαγραφεί με πιστότητα και προσωπική της δημιουργικότητα, την εξέλιξη της πολυσύνθετης σκέψης του, αναφέροντας τον ρόλο του Freud και της Klein μέσα στο έργο του, και επιλέγοντας κάποιους άλλους συγγραφείς για να εξηγήσει και εμπλουτίσει το έργο του Bion.

Η συγγραφή αυτού του έργου είναι εξαιρετική εισαγωγή και εμπάθυση σε ουσιαστικά θέματα της θεωρίας του Bion. Και χρήσιμη λόγω της πολυπλοκότητας που παρουσιάζει το μπιονικό έργο .

Εισαγωγικός λόγος για την έναρξη της ημερίδας

Με αφορμή την έκδοση του βιβλίου της Έλσας Schmid-Κιτσίκη για τον Bion στην ελληνική γλώσσα, από τις εκδόσεις ΒΗΤΑ, σκεφτήκαμε να αναφερθούμε στη σημερινή συνάντηση σε κάποιες πτυχές του έργου του Bion.

Την Έλσα Schmid-Κιτσίκη την γνωρίζουμε ήδη από τα βιβλία της «Εισαγωγή στην Κλινική Ψυχολογία» και «Το εφηβικό πάθος» που έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά και κυκλοφορήσει από τις εκδόσεις Καστανιώτη.

Γεννήθηκε στην Αθήνα, από γονείς Έλληνες και μεγάλωσε σε ακαδημαϊκό περιβάλλον. Στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης στο Κέντρο Γενετικής Επιστημολογίας, υπήρξε συνεργάτης του Jean Piaget. Η βαθιά της γνώση, της σκέψης και του έργου του, που βρίσκουν προέκταση στη δική της σκέψη και πρακτική, αναδεικνύουν την άρθρωση των γνωστικών λειτουργιών με την ψυχική ανάπτυξη και λειτουργία, στο πλαίσιο μιας προσέγγισης η οποία γίνεται σε ένα πεδίο, όπου συναντάται η κλινική ψυχολογία με την ψυχανάλυση. Υπήρξε επίσης, ερευνητικός συνεργάτης του J. Ajuriaguerra. Άσκησε τα καθήκοντά της ως καθηγήτρια ψυχολογίας στο ίδιο Πανεπιστήμιο. Συνδυάζει την άσκηση της κλινικής ψυχολογίας και της ψυχανάλυσης με δημιουργικό συγγραφικό έργο.

Είναι διδάσκων μέλος της Γαλλικής και Ελβετικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας και Αντεπιστέλλον μέλος της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας.

Η διαδρομή της και οι πολλαπλές αναφορές της, μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε το διεπιστημονικό και πολυδιάστατο πνεύμα του έργου της, που συνδυάζει τη δυτική μεθοδολογία με το βάθος και την ευρηματικότητα της ελληνικής σκέψης.

Η Έλσα Schmid-Κιτσίκη στο βιβλίο της για το έργο του Bion συνοψίζει το περιεχόμενο του συγγραφικού του έργου κάνοντας μια ενδελεχή αναφορά στη ζωή και την κλινική θεωρητική του σκέψη. Στον πρόλογο της ελληνικής έκδοσης μπορούμε να διακρίνουμε κάποια ψυχική της συγγένεια με τον Bion γράφει: «Όπως και ο W. Bion, άφησα παιδί τη χώρα μου και πήγα εσωτερική σε σχολείο του εξωτερικού. Όπως και εκείνος, είχα την εμπειρία της μοναξιάς και της αβεβαιότητας για το μέλλον μου. Όπως εκείνος, προτίμησα την δραστηριότητα της σκέψης και τη δραστηριότητα της γραφής ».

Κλαίρη Συνοδινού

Bion W., (1979) Aux sources de l' experience. Paris, PUF